

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת ויקרא, תשס"ט
מספר 802

מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

על חוק הקורבנות שבספר ויקרא

חלקו השני של ספר שמות, פרקים כ"ה עד מ' (למעט פרקים ל"ב-ל"ד העוסקים בחטא העגל ותוצאותיו) עניינו בניית המשכן והכנת כליו, וספר ויקרא הסמוך לו עוסק מתחילתו ורובו במתן תוכן למשכן: עבודת ה' בו¹ וסדרי טהרתו. הקשר שבין שני הספרים הוא שספר ויקרא אינו פותח במשפט תחבירי חדש. לתחילתו – "ויקרא אל משה", חסר נושא: מי קרא? יש הסבורים שנושא זה מצוי בסוף ספר שמות: "כבוד ה'" (מ:לה) או "עֲנֵן ה'" (מ:לח),² שבגינם לא יכול משה להיכנס לאוהל (מ:לה), עד שקראו ה'.³ היינו מצפים שתורת הקרבנות שבספר ויקרא תפתח בקרבנות החובה הקבועים – התמידים והמוספים, בייחוד קרבן התמיד היום-יומי שעליו כתוב (שמ' כט:מב-מד):

עֲלֵת תָּמִיד לְדֹרֹתֵיכֶם... וְנִעַדְתִּי שְׁמָה לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְנִקְדַּשׁ בְּכַבְדִּי. וְקִדְשְׁתִּי אֶת-אֹהֶל מוֹעֵד וְאֶת-הַמִּזְבֵּחַ וְאֶת-אֹהֶרֶן וְאֶת-בְּנָיו אֶקְדַּשׁ לְכַהֵן לִי. וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהֵייתִי לָהֶם לֵאלֹהִים. אמור מעתה: אכן קרבן התמיד ועבודת החובה הקבועה הם הבסיס לשכינת ה' בתוך ישראל באמצעות המשכן – ברובד הלאומי הכלל-ישראלי. אולם יראת ה' ועבודת ה' הן עניין אישי של הפרט, ולכן פותחת חוקת הקרבנות ב"אָדָם פִּי-יִקְרִיב מִמֶּם קֶרְבָּן לַה' מִן-הַבְּהֵמָה מִן-הַבֶּקָר וּמִן-הַצֹּאן תִּקְרִיבוּ אֶת-קֶרְבַּנְכֶם" (א:ב).⁴ כלומר מדובר באדם המתנדב מתוך דחף פנימי להקריב קרבן לה'.

הפסוק מעמיד זה מול זה את האדם לעומת הבהמה, אולי כדי לרמוז שאם אדם רוצה להקריב מכם, כלומר אם ירצה להקריב קרבן אדם כפי שנהגו הגויים כמעשה דתי נשגב ביותר, הרי רק מן הבהמה, מן הבקר ומן הצאן יקריב (ראו דברי ה"חזקוני" על אתר). הבהמה תבוא אפוא תמורת האדם, והאדם המקריב יחשוב ויכוון כאילו הקריב את עצמו או את בנו.⁵ מוטיב זה מעלה בדעתנו את מעשה העקדה (בר' כב): אבי האומה והאמונה מצטווה (כניסיון) להקריב את בנו, וה' מונעו מכך ומזמן לו איל שיעלהו "לְעֹלָה תַחַת בְּנוֹ" (שם:יג).⁶ ולא בכדי מזהה בעל דבה"י (ב, ג:א) את מקום מקדש שלמה בהר המוריה שעליו היה מעשה העקדה,⁷ כיוון שבזה נעשית עקדת יצחק בסיס ותקדים לקרבנות שיוקרכו בבית המקדש.

כאשר כתוב "דָּבָר אֶל-בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל", וסמוך לו: "אָדָם פִּי-יִקְרִיב מִמֶּם" (א:ב), משמע לכאורה שרק בני ישראל יכולים להקריב קרבנות נדבה באוהל מועד. ואולם חכמינו דייקו ודרשו בפסוק שמקבלים קרבנות נדבה מנכרים.⁸ אולי נוכל למצוא לזה רמז במילה "אדם" – כל אדם. ואכן כך מציינו בתפילת שלמה בחנוכת המקדש (מל"א ח:יב-נג). הוא מזכיר קבוצות של ישראלים שיתפללו בבית הזה או דרך הבית הזה

¹ כך בכור שור, חזקוני.

² הפסוקים בשמ' מ: לו-לז הם מעין מאמר מוסגר אודות ענן הכבוד.

³ ראו בכיוון זה ראב"ע הקצר לשמ' מ: לד; ראב"ע הארוך שם: לה; רשב"ם לויק' א:א; וביתר בירור בחזקוני שם, וראו הקדמת רמב"ן לספר ויקרא. ד"צ הופמן אינו מקבל הבנה תחבירית זו ורואה את הנושא של "ויקרא" בשם ה' שבהמשך הפסוק. ראו פירוש לספר ויקרא (מתורגם מגרמנית בידי צ' הר שפר וא' ליברמן), ירושלים תשי"ג, עמ' סט.

⁴ סימוני הפסוקים הם מספר ויקרא, אם אין מצוין אחרת.

⁵ ראו רמב"ן א:ט.

⁶ ראו נחשוני, הגות בפרשיות התורה, כרך שני, בני ברק תשד"מ, עמ' 398-399.

⁷ במעשה העקדה מדובר ב"ארץ המוריה", ושם "על אחד ההרים" (בר' כב:ב) בלי לציין איזה מהם.

⁸ תורת כהנים, נדבה, פרשתא ב, ג; ומופיע בחזקוני לתורה על אתר.

ויבקשו על צרותיהם. ה' ישמעם אך ינהג בהם כראוי להם, ואילו הנכרי שיבוא ממרחק (שם מא-מג) ויתפלל "אֶל-הַבַּיִת הַזֶּה", ה' ימלא את כל משאלותיו "לְמַעַן יִדְעוּ כָל-עַמֵי הָאָרֶץ אֶת-שִׁמְךָ וְלִיָּרְאָה אֶתְךָ כְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל" (שם:מג). דהיינו, יש כאן עדיפות של תפילת הנכרי על פני תפילת הישראלי.

לעומת הכינוי "אדם" למקריבי קרבנות עולה מן החי, בא הכינוי "נפש" למקריבי קרבנות חטאת (ד:ב, כז) ואשם (ה:א, יד, יז, כ) ולמקריב מנחת נדבה (ב:א). בחטאות ובאשמות מובן הדבר: הם באים לכפר על הנפש. אשר למנחה, שהיא קרבן מן הצומח, לכאורה אי אפשר לומר את טעם הקרבן מן החי: נפש הבהמה תמורת נפש האדם, ודם החי תחת דם האדם. לכן פותחת התורה את חוק המנחה במילה "נפש", משום שבדרך כלל מקריב אותה העני שאין בידו להקריב בעלי חיים. כלומר לאותו עני גם קרבן מן הצומח יחשב כאילו נתן נפש תחת נפשו שלו. אולי מעין מה שאמר האמורא ר' יצחק, שהקב"ה רואה את מנחת העני כאילו את נפש עצמו הקריב.⁹

כבר כתבו פרשנים¹ שבמערכת החוקים של קרבנות היחיד שבראש ספר ויקרא יש שתי חטיבות:

1. פרקים א-ה, סדרת ויקרא, העוסקים כללית בתורת הקרבנות ומבליטים את מעמד המקריב: היות הקרבן לרצון לפני ה' (א:ג) נחשב לו לריח ניחוח לה,² וחטאות ואשמות מביאים למקריב סליחה.³ חטיבה זו אכן פותחת במילים "דָּבַר אֶל-בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל" (א:ב).

2. פרקים ו-ז שבסדרת צו. הפרשה פותחת במילים "צו אֶת-אַהֲרֹן וְאֶת-בְּנָיו לֵאמֹר" (ו:ב) ומבליטה ענייני כהונה, בייחוד חלקי הקרבנות שאוכלים הכוהנים. לקראת סוף החטיבה מודגש שאין זו סתם אכילת כרס והנאה אלא "תרומה לכהן" (ז:לב), דהיינו הרמה אל הקודש, שהרי הם "מִשְׁחַת אֶהְיֶה וּמִשְׁחַת בְּנָיו מֵאִשֵּׁי ה'" (שם:לה), כלומר מעין כבוד מלכות שה' נתן להם.⁴ חטיבה שנייה זו חותמת בפסוקים: "זאת התורה לעלה למנחה ולחטאת ולאָשֶׁם וְלַמְלוּאִים וְלִזְבַּח הַשְּׁלָמִים. אֲשֶׁר צִוָּה ה' אֶת-מֹשֶׁה בְּהַר סִינַי" (ז:לו-לח).

אף שתיאור המקום "בהר סיני" הוא דו-משמעי – על ההר⁵ או ליד ההר,⁶ הרי כאן, כאשר ציון המקום "בהר סיני" כתוב ליד תאור המקום "במדבר סיני", נראה שיש להבדיל בין שניהם, לאמור: ה' ציוה למשה על הר סיני את הציווי שישראל יקריבו קרבנותיהם באוהל מועד במדבר סיני.⁷ פירוש זה מוכח בעובדה שעם הקרבנות המנויים כניתיים "בהר סיני" נמנה קרבן "למילואים". קרבן המילואים לחנוכת הכוהנים לשירותם אכן ניתן למשה בהר סיני (שמ' כט:א-לז) באותם 40 יום ראשונים לשהותו בהר כדי לראות וללמוד את תבנית המשכן (שמ' כה-לא), שיעשוהו ויבנוהו ישראל במדבר סיני.

אמור מעתה: החטיבה השנייה של תורת הקרבנות נאמרה למשה בהר סיני עם ציווי פרטי המשכן, אך לא נכתבה במקומה בספר שמות, כיוון שאינה עוסקת ישירות בהקמת המשכן. ואילו ציווי המילואים כנראה נכתב במקור בספר שמות מאחר שהוא אכן עוסק ישירות בחנוכת המשכן. לפי הכלל ש"אין מוקדם ומאוחר בתורה"⁸ הועתקה החטיבה לספר ויקרא ושובצה אחרי החטיבה הראשונה (א-ה) שנאמרה למשה לאחר זמן באוהל מועד.

ונוסיף: בציווי ה' למשה בהר סיני על הקמת המשכן כלולה גם חובת עולת התמיד בבוקר ובין הערביים (שמ' כט:לח-מו). ולא זו בלבד אלא אותה עולת תמיד שמיד נאמר עליה "עֲלֹת תְּמִיד לְדֹרֹתֵיכֶם פֶּתַח אֶהְיֶה לְמוֹעֵד לְפָנָי ה' אֲשֶׁר אֲנֹעַד לְכֶם שְׁמֵה לְדָבַר אֱלֹהֵיךָ שֵׁם. וְנַעַדְתִּי שְׁמֵה לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְנִקְדַּשׁ בְּכַבְדִּי" (שם, מב-מג). כלומר עולת התמיד מקדשת את אוהל מועד כמקום התועדות בין ה' למשה ובין ה' לישראל.

נמצא שחוק עולת תמיד הקבועה של הציבור נאמר למשה בהר סיני, דהיינו קודם ששמע את החטיבה הראשונה של ציווי קרבנות היחיד שנאמרה לו לאחר זמן באוהל מועד ופותחת בקרבנות הנדבה של היחיד. יש כאן אפוא שני פנים, מעין "שני דינים" בסדר הקרבנות שבתורה:

⁹ בבלי מנחות קד ע"ב; רש"י לתורה מביא זאת על אתר.

¹ כגון רשב"ם, רמב"ן, ר"ע מספורנו ו:ב.

² א:ט, יג, יז; ב:ב, ט; ג:ה, טז.

³ בחטאת: ד:כ, כד, לא, לה. באשם: ה:ט, יג, יח, כו.

⁴ ראו ראב"ע וחזקוני ז:לה.

⁵ כגון שמ' לא: יח – "כָּבַלְתוּ לְדָבַר אֶתוֹ בְּהַר סִינַי".

⁶ במד' כח:ו – "עֲלֹת תְּמִיד הָעֹשֶׂיהָ בְּהַר סִינַי".

⁷ כך ע"פ ד"צ הופמן (ראו הערה 3), עמ' לג-מא.

⁸ אין זה כלל שרירותי, ויש לבקש טעם לכל "מוקדם ומאוחר". כאן, כדי לרכז יחד את עיקרי חוקי הקרבנות.

חוק עולת התמיד הציבורית והקבועה ניתן למשה בהר סיני, לפני חוקי קרבנות הנדבה והחטאת של היחיד שניתנו לו אח"כ באוהל מועד,⁹ בשל החשיבות של עקרונות קרבן התמיד המקדש את אוהל מועד דרך קבע. אך כשמוסרת לנו התורה את חוק הקרבנות היא מקדימה את קרבנות הנדבה של היחיד ופותחת בהם בשל המעלה הדתית-נפשית של קרבנות אלה. ציווי קרבנות הציבור הקבועים נדחים בתורה עד סוף ספר במדבר (כח-כט), דהיינו עד קרוב לכניסת ישראל לארץ ישראל, שבה יהיה מקום הקבע שלהם.¹⁰ ואולם לפחות קרבן התמיד היומי מוקרב גם בתקופת המדבר כעדות (ט:ז), וכאמור בחוק התמידים שבמדבר (כח:ו): "עֲלֵת תָּמִיד הָעֲשִׂיָה בְּהַר סִינִי".

מנחם בן ישר

המכללה האקדמית אשקלון

המכון לפרשנות מקרא יהודית, אוניברסיטת בר-אילן

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע.

הדף מופיע באינטרנט באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת: <http://www.biu.ac.il/JH/Parasha>. כדי להצטרף לרשימת המנויים בדואר האלקטרוני על דף פרשת השבוע, יש לפנות לכתובת: listserv@vm.biu.ac.il. אין

לכתוב נושא למכתב. יש לכתוב שורה אחת בלבד, בגוף המכתב:

sub parasha-l firstname lastname כאשר *first-name* ו- *last-name* הינם

השם הפרטי ושם המשפחה של השולח.

⁹ כמובן יש לשאול מה סדר ציווי הקרבנות שניתנו למשה בהר סיני. ברשימתם ז:לז אין קרבן התמיד נזכר. אם הוא כלול ב"לעלה" המוזכרת ראשונה ברשימה זאת, אולי קדמה ביניהן עולת התמיד. אך בשמות כ"ט בא ציווי עולת התמיד (שם לח-מו) מיד אחרי חוק המילואים (שם א-לז). האם כך ניתן בסיני?

¹⁰ ראו רמב"ן לבמד' כח:ב. ואולם מפי תנאים נאמר ההפך מזה, ראו תורת כהנים אמור י: יג; משנה מנחות ד, ג.